

Ölüm

Death

Hasan S. Keseroğlu*

Öz

Yaşam varsa ölüm kaçınılmazdır. Ölüm insanın tek gerçeğidir. Bu çalışma, çok genel çizgileriyle, ölümü ve ölümün değişik zamanlarda algılanışını belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölüme karşı tek çözüm ise ölüme direnen yaratıcı ürünler vermektir.

Anahtar Sözcükler: Ölüm; ölümler dünyası; yaşam.

Abstract

If life exists, death is inevitable. Death is the only truth of the man. This study aims to determine death and its perception at different times in general terms. The only solution to death is to give creative products that resist death.

Keywords: Death; world of the dead; living.

Bir bir yakınları, dostları, arkadaşları, bizleri besleyen, saygı duyulan değerleri yitiriyoruz. Özellikle de yaşın ilerlemesiyle bu sayı göze batarcasına artıyor. Bugün Umur Bugay, Dün Alican, önceki gün Berin U. Yurdadoğ, daha önceki gün Necmeddin Sefercioğlu, Meral Alpay... Jale Baysal'ı yitireli tam on yıl oldu, Osman Ersoy'u yitireli de onbir yıl. Ölümmler yılların sayılarına asılı kalıyor. Yaşamın öbür adı "zaman"ın nerede ve nasıl kişi adına sona ereceğini bilemiyoruz. Ölenin ardından da geçen zamanı hesapladığımızda "o kadar oldu mu?" şaşkınlığı sorusunu soruyoruz.

Ölüm, hiçbir kültürde ayrımlı karşılanamaz ama ölüm ardından yapılan törenler hemen her kültürde birbirinden ayrımlıdır. Hele de insanlık tarihine ölüm konusunda şöyle bir göz atmak bile oldukça değişik örnekleri ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ölümü, ölümün değişik zamanlarda algılanış ve anlayışını kısaca anlatmayı denemek istedim.

Ölümü, canlıda, beden organlarının hiçbirisinin işlevini yerine getiremememe durumu olarak niteleyebiliriz. Ölüm, ölenin yaşamsal bütün işlevleri yitirmesi ardından yaşayanlarda bıraktığı bir iz olmak yanında yaşayanların verdiği bir addır da. Çünkü ölen ne öldüğünü bilir ne de yaşama katılamayacağını. Yaşayan bu izi gözyaşlarıyla sulamaya, canlı tutmaya çalışır. Bilir, ölen yoktur artık. Ölen, toprağa verilmiş, üstü örtülmüş, dönüşü olanaksız bir ayrılışı

* Prof. Dr. Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi. E-Posta: hasankeseroglu@gmail.com
Prof. Dr. Kastamonu University Faculty of Science and Letters Department of Information and Records Management, Turkey

soğuyan bedeniyle koymuştur ortaya. Daha dün dokunduğumuzda sıcaklığını duyduğumuz şimdi o sıcaklığı yitirmiştir. O soğuk bedene dokunan, dudağını hafifçe ölenin yanağına değdiren elektrik çarpması gibi duyar kendini. Öpülen daha önce sıcaktır oysa. Ölüm soğuktur. Bedeni sıcak tutan kan akışı durmuş, bedeni sıcak tutan hücreler devrelerini kapatmıştır. Dokunan el ya da dudak, kendi soğukluğunu duyar o an. Bilinçli ya da bilinçsiz kendi ölümü düşüncesini yaşar aynı zamanda. Her ölüm düşlerin sonunu yaşatır insana. Ölen tabutunda onunla olan anılarımızı da taşır. Yoğunluk ya da yeğlilik, ne kadarsa! Kardeş, anne, baba, yakın, uzak, arkadaş, dost, eş, çocuk, meslektaş, yaşlı, genç kim ise ve ilişkimiz, saygımız, dostluğumuz ne kadarsa o kadar sarsar bizi. Artık, bir özlem, pişmanlıklar, yadırgamalar parmaklıkları arkasında kalırız. Değişik zamanlarda sesi, sözü, yüzü, gülüşü, tepkisi, seslenişiyile anımsarız, ansırız. İçimizde ılık bir yel gibi geçer onunla yaşanan anılar. Bunu yalnız ansıyan yaşar, içinde yaşar, kimseler bilmez.

Ölümü bütünüyle yok olmak biçiminde değerlendirmek istemeyen insan, ölümden sonra dirilme düşüncesini yüz bin yıl önce ölü gömme gelenekleriyle başlatır. İnsanın bir biçimde yeniden dirileceği, ölenin ruhunun ölmeyip, başka canlılara geçeceği gibi düşünceleri geliştirilir. Daha önce yapılan öleni yakmak, doğaya bırakmak, kimi kültürlerde de yalnız kafatasını alıp yaşanan yere getirmek, etini yiyip kuskamak, yeniden dirileceği düşüncesiyle gömme geleneğine dönüşür. Üstelik taş ve tahta oyma dışında işlemlerinin ilk örnekleri de ölü gömme geleneklerinde başlamıştır: “Yakındoğu’da *Homo sapiens sapiens*’ler - Neanderthallerin de yaptığı gibi – ölülerini çukurlara gömmekle kalmayıp gömülen bedenlerin üzerine mezar hediyesi gibi görülen hayvan iskeleti parçaları da yerleştirmektedirler. Güney Afrika’da boyama maddesi olarak değerlendirilen kırmızı aşı boyası kullanılmaktadır ve zıpkın yapmak için kemik parçaları öğütülmektedir. Bunlar tahta ve taş dışındaki malzemelerden yapılmış ilk aletlerdir” (Mithen, 1999, s. 28). Örneğin bir kültürde ölen kadının sırt bölgesine, dirildiğinde kocasını karıştırıp, başkalarıyla birlikte olmasını önlemek için bir salyangoz konur,. İnsanın tarihinde ölümlerle yok oluş hiçbir biçimde kabul edilir görünmemektedir.

Ölüm konusunda değişik kültürlerde çok değişik uygulamalarla karşılaşırız. Dünyayı yaratıp biçimlendiren tanrılar da ölmektedir. Örneğin Kızılderililerde dünyayı yaratan Büyük Ruh çoktan ölmüş; Yunan Baştanrısı Zeus’un mezarı için ziyarete gelenler Girit’e, Dionysas ve Apollon mezarları için gelenler Delfi’ye gönderilir (Frazer, 1991, s. 211-212). İnsan tanrılarının ölümü yabanılilar için olağandışı bir anlam taşır. Çünkü tanrının yaşlanıp, işlerin içinden çıkamaz duruma düşmemesi için, ölüp, yerini ardılı daha genç olana bırakmalıdır. Bu yaşlananın ruhunun kaçarken yakalanıp, ardılına garantili bir biçimde teslimi için çok önemlidir. Mangaiyanlar, doğal ölümlerle ölenlerin ruhlarının, bedenleri çözülme durumunda öldüğü için zayıf ve güçsüz olduğunu; savaşta ölenlerin ruhlarının, bedenleri hastalıkla güçten düşmemiş oldukları için, güçlü ve sağlam olduklarını düşünürler. Bu nedenle de insanlar zayıf olmadan kendilerini öldürmeyi ya da öldürülmeyi yeğlerler. Çünkü ruhları diri, ayrıldıkları gibi güçlü kalacaktır. Fiji’de yaşlı erkekler gönüllü olarak kendilerini öldürtme törenleri düzenlenir. Vaté’de (Yeni Hebridler) yaşlılar kendi istekleriyle diri diri gömülürler (Frazer, 1991, s. 211-215). Ölüm sonrasında düşünülen yaşam, doğal yaşlılık içinde ölmeleri engeller görünmektedir.

Gömme geleneği Mısır’da, Güney Amerika’da olduğu gibi mumyalayarak, ölenin yeniden dirilişine daha güçlü ve sağlam yollarla ulaşmasını sağlama yolları düşünülmüştür. Bugün gizli geçitlerle donatılan Firavunların anıt mezarlarındaki yollar; ölenin yaşarken

yaptıklarını içeren *ölü kitapları*yla bezelidir. Firavun yeniden dirildiğinde bu kitabı okuyarak ölmeden önceki durumunu anımsayacaktır.

Bütün ülke mitolojilerinde bir gök, bir yer, bir de yer altı tanrısı mutlaka vardır. Mitolojilerde tanrılar doğrudan insan ölümüne karar verebilirken; yer altı tanrıları çok değişik biçimlerde ölenlerin yaşarken yapıp etmelerine bağlı olarak ödüllendirme ya da yaptırımlar uygulurlar. Ölüm, günümüz tek tanrılı dinlerinin de en büyük silahıdır. Tek tanrılı dinler ölümü bir korku aracı olarak, cennet-cehennem düşüncesiyle biçimlemeye çalışırken; ölüm için de Azraili aracı olarak kullanmaktadırlar.

Ölüme ilişkin ilk yazılı kitapların başında Gılgamış Destanı gelir. Gılgamış, en yakını, dostu Enkidu'nun ölümü ardından Baştanrı Enlil'in kapısını arkadaşı Enkidu'yu kurtarmak için aşındırır önce. Enlil Gılgamış'ı dinlemeyince Enki'ye gider. Enki Gılgamış'ı güneş tanrısı Utu'ya yönlendirir. Utu da Gılgamış'ın ölen arkadaşı Enkidu'nun gölgesi (ruhu) ile görüşmesini sağlar. Görüşme, ölen bir dosta özlem, onu aramadan çok, o dönemin insanlarına çocuk yapma konusunda mesaj verme niteliğindedir (Kramer, 2001, s. 75-80; Adalı, Görgü, 2019, s. 17-26). Ölüm, günlük yaşamda özen gösterilmesi gereken özellikleri bilmeyi zorunlu kılar. Yaşam, sonunda *ölüler diyarı* için bir araç durumuna düşer. Gılgamış Destanı'nın yazıldığı dönemde aileler ne kadar erkek çocuk yaparlarsa *ölüler diyarında* ödüllendirileceklerdir. Başka bir söyleyişle, ölüm, bir korkutma aracı, yaşanan dünyayı dönemin egemen düşüncelerine göre biçimleme olgusu olur. Homeros'ta *uykunun kardeşi* olarak nitelenir ölüm. Uyku ve ölüm ikiz tanrılardır (Homeros, 2016, s. 355, 362). Buda, ölüm karşısında yapılacak en uygun şeyin ölümsüzlük sağlayacak bir şeyler yapmak, ölümsüz bir şey bırakmak olduğu düşüncesiyle evinden ayrılır.

Ölüm her insan için kaçınılmazdır. İnsanın tek ve en acı gerçeğidir. Tek tanrılı dinler de ölümü bu yönüyle kullanmayı ayakta kalmalarının ana damarı olarak işlerler. Ölen için dinsel tören kaçınılmaz kılınmış, din adamlarının “duaları”yla öte dünyaya yollama ritüelleri gelenekselleşmiştir. Ölen bu olup bitenlerden habersiz, birilerinin yardımıyla açılan toprak çukura indirilecektir. Kimi dinsel inançlar ise doğum kadar ölümü de olağan sayarak ölülerini yığılan odun parçaları üstünde ya da daha gelişmiş kültürlerde fırınlarda küle dönüştürür.

Ölenler için Tanrıdan rahmet dilenir. Işıklar içinde yatması dile getirilir. Tanrı, öleni Cennet ile ödüllendirecek ya da Cehennem ile cezalandıracaktır. Russell (1982, s. 46), ben öldükten sonra bunun ne anlamı olur ki der! Ama yüz bin yıl önce başlayan öte dünya düşüncesi ölümün bir son olamayacağı inancı içindedir. Mithen (1999, s. 146)'e göre Neanthentallerin % 70-80'i 40 yaşına ulaşmadan ölmektedir. Gılgamış'la başlayan ölümsüzlüğü arama, İslâm anlatılarında Lokman Hekim'in çalışmaları gibi pek çok kültürde çıkar karşımıza. Örneğin bir mite göre “ilk insan olan mâhut iki kişi bir aptallık yapmıştır ve tedavisi olmayan yaşlılık da hayatımıza bu nedenle girmiştir. Hep arzu edilen, yaşlanmayı ve güçten düşmeyi engelleyen sonsuz gençlik ve yeniden gençleşme gücü, bir çocuk ve kadın tarafından engellenebilecek ufak bir kaza sonucunda kaybedilmiştir” (Segal, 2012, s. 45). Günümüzde ise, bir insan ömrünün ortalama 250 yıl olabileceği araştırmaları sürmektedir. Tevrat'ta Peygamberler 700-900 yıl kadar yaşarlar. Ama sonuçta herkes ölür. İnsan gibi tanrılar, yarı tanrılar, tanrıların elçileri de ölümlü bir varlıktır.

Her şey ölümden kaçış üstüne kuruludur. Aziz Nesin'e göre yaşamda en zor şey ölümü hak etmektir. İster, Bedri Rahmi Eyuboğlu gibi “Yaşadım yıldızlar şahidimdir” diyebilsin, ister Behçet Necatigil gibi “öldük, ölümden bir şeyler umarak” desin ya da yakınma ve pişmanlıklarla donanmış olsun. Ölmeden önce insanın ölümü hak etmesi en önemli olandır.

Ölen bizim yakınımızsa düşünce dünyamız, duygu dünyamız, aklımız da karışır. Anne, baba, kardeş, eş, dost, arkadaş, yakın, uzak ölüm, bizde kendi ölümümüzü çıkarır öne. Ama bu duygu durumu, düşünce durumu hep aynı değildir. İçinde bulunduğumuz koşullarla yansır dışarı. Dünya savaşlarının ikisini de yaşayan Albert Camus (2019, s. 5)'nün Yabancı romanı girişinde “Bugün Annem ölmüş. Belki de dün. Bilmiyorum. İhtiyarlar Yurdundan gelen telgraf, “Anneniz öldü” diyor. Bundan pek bir şey anlaşılmıyor. Belki de dün öldü” der. Yazarın koşullarını anlamadan bu paragrafı anlamak da sindirmek de çok kolay değildir. Ölüm, üstelik bir anne ölümü böylesine soğukkanlı dile getirilemez, diye düşünürüz. Savaşlar ölümü öylesine olağanlaştırır.

Sevinilen ölümler de vardır. Ölen, umarsız bir hastalık içindedir. Başkalarının desteği olmadan yaşaması olanaklı değildir. Bu tür ölümler için de “kurtuldu” deriz. Evet, ölüm bir kurtuluş da sayılır. Ama her ölüm ama her ölüm burkar içini insanın.

Beklenmedik ölümler, genç ölümler, kaza ölümleri, çocuk ölümleri... Ne çok ölüm biçimi vardır! Hemen tümünde, özellikle de yakınlık derecesine bağlı olarak ateşin düştüğü yerin közü kısa sürede söner ya da hiç bitmez. Dünyanın dibi delinir birden. Bütün değerler bu delikten, bu boşluktan bilinmezliğe akmaya, bir bir düşüp yitmeye başlar. Sevdiğimiz, canımızın canı, bir yanımız artık yoktur. Tek dostumuz, arkadaşımız, sevdiğimiz, akıl danıştığımız, gizlerimizi paylaştığımız, önünde ağladığımız yoktur artık. Kara delik onu da bilinmezliğe taşımıştır.

Ölüm alışılmayacak en büyük gerçektir. Hidayet (2019, s.64) “yalnız ölüm yalan söylemez” der. Osho (2014, s. 17) da “yaşamda yalanlara devam edebilirsin fakat ölümden mükemmel bir şekilde bilirsin ki kâğıttan yapılmış gemiler okyanusta yardımcı olmazlar” diyerek ölümün gerçekliğini belirtir. Ölümün sesi, dış dünyadan aldığımız ölüm haberleriyle duyurur kendini, ölüm kendimizi düşündüğümüzde duyulan sestir. Canetti (2007, s. 91), “dürüstlükten dolayı, ölümden başka bir şey yoktur diyen kimse ölümü güçlendirir” derken yaşamın gücü ve güzelliğini koyar ortaya. Aynı zamanda da yok oluşa kapaklanmanın çıkmazlarını serer önümüze. Ne yaparsak yapalım ölümün gücü ya da güçsüzlüğü, ona aldırış etmemiz ya da etmememiz ölenle ilgilidir. Ölenin bizimle olan ilişkileri, izi ile ilgilidir. Ölümün olması için yaşamın varlığı kaçınılmazdır. Bunu da yaşamda kalan bilir. Ancak, Aziz Nesin'in dediği gibi “ölümü hak eden insanların pek çoğu da yaşamdan alacaklı olarak” ölür. Her ölümün erken sayılması da öyle sanıyorum ki insanın ölümü kendine yakıştıramayışından kaynaklanmaktadır.

Ölümü hak eden insan sayısının artması dileğiyle.

Not: Bu yazıyı yazarken sevgili Ağabeyim, sıcacık insan ve dost Umur Bugay'ın ölüm haberini aldım. Hemen herkesin bildiği, sevdiği film ve dizilerin yaratıcısı da olan Umur Bugay, Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Yönetim Kurulu üyesiydi de. Ve de ölümü hak edendi. Üzgünüm.

Kaynakça

- Adalı, S. A. ve Görgü, A.T. (2019) *Gilgamiş hikâyeleri*. (Adalı, S. A. ve Görgü, A. T. Sümerce Babilce aslından Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Camus, A. (2019) *Yabancı*. (Tiryakioğlu, S. Çev.). 6.bs. İstanbul: Can.
- Canetti, E. (2007). *Ölüm üzerine*. (Aytaç, G. Çev.). İstanbul: Payel.
- Frazer, J. G. (1991). *Altın dal: dinin ve folklorun kökeni*. (Doğan, M. H. Çev.). İstanbul: Payel.

- Hidâyet, S. (2019) *Kör baykuş*. (Necatigil, B. Çev.). 29.bs. İstanbul: Yapı Kredi.
- Homeros (2016). *İlyada*. (Erhat, A. ve Kadir, A. Eski Yunanca aslından Çev.). 4.bs. İstanbul: İş Bankası.
- Kramer, S. N. (2001) *Sümer mitolojisi*. (Koyukan, H. Çev.). 2.bs. İstanbul: Kabalıcı.
- Mithen, S. (1999) *Aklın tarihöncesi*. (Kutluk, İ. Çev.). Ankara: Dost.
- Osho (2014) *Yaşama ve ölme sanatı*. (Asu, M. ve Chandradeva, S. Çev.). İstanbul: Butik Yayıncılık ve Kişisel Gelişim.
- Russell, B. (1982). *Çağımızın sorunları üstüne düşünceler*. (Eyuboğlu, S. ve Günyol, V. Çev.) İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Segal, R. A. (2012). *Mit*. (Önge, N. Çev.). Ankara: Dost.